

กลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ สำหรับโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร

managerial strategies of buddhist schools under the secondary educational service
area office 1, bangkok

พระครูโกมุทสิทธิการ (พิทักษ์ เกสรโร)¹⁾ อินธา ศิริวรรณ²⁾ และ สุลีพร เสวตพงษ์³⁾

Phrakrukomsithikan (Pitak Kasaro)¹⁾, Intha Siriwan²⁾ and Suleeporn Sawetpong³⁾

¹⁾ สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Department of Buddhist Educational Administration, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

²⁾ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Assistant Professor, Department of Buddhist Educational Administration, Graduate School,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

³⁾ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Department of Buddhist Educational Administration, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
มัธยมศึกษาเขต 1 กรุงเทพมหานคร 2) เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาและหัวหน้ากลุ่ม
สาระการเรียนรู้ ครูผู้สอน และคณะกรรมการบริหารสถานศึกษา ที่มีต่อกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ
สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 1 กรุงเทพมหานคร ตามปัจจัยส่วนบุคคล และ 3) เพื่อศึกษา
ปัญหาข้อเสนอนี้และการนำเสนอรูปแบบกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ สำหรับโรงเรียนสังกัดสำนักงาน
เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 1 กรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาเชิงบรรยาย

ผลการวิจัย พบว่า

กลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1
กรุงเทพมหานคร สรุปได้ว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ 1) กลยุทธ์
วิชาการ 2) ด้านบริหารงานทั่วไป และ 3) ด้านงบประมาณ เมื่อแยกเป็นรายด้านพบว่า มากที่สุด คือ ด้านวิชาการ
เกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนาให้สอดคล้องหลักสูตรแกนกลาง รองลงมาคือ การเรียนการสอน
ตามหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และน้อยที่สุด คือ การส่งเสริมผู้เรียนไม่เข้าถึงหลักสูตรอย่างลึกซึ้ง
ด้านงบประมาณ พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อแยกเป็นรายข้อพบว่า การกำหนดงบประมาณสนับสนุน
การจัดกิจกรรมเชิงพุทธ อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ การให้ความสำคัญต่อบริการรัฐในการสนับสนุน
โรงเรียนวิถิพุทธ และน้อยที่สุด คือ การกำหนดงบประมาณเพื่อจ้างครูพิเศษที่เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ด้านบุคลากร

พบว่าภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อแยกเป็นรายข้อ พบว่า มากที่สุด คือ กลยุทธ์การส่งเสริมให้ครูมีความเชี่ยวชาญ และมีทักษะที่ทันสมัย รองลงมา คือ การส่งเสริมครูให้มีทักษะในการทำกิจกรรมรายวิชาพระพุทธศาสนา และที่น้อยที่สุด คือ กลยุทธ์การสร้างแรงจูงใจในการสอนตามรายวิชาของครู และการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถทางด้านศาสนาตามลำดับ

ปัญหาอุปสรรคต่อการพัฒนาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ 4 ด้าน คือ

1. ด้านวิชาการพบว่า ระบบการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาสำหรับโรงเรียนในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ นักเรียนไม่สนใจที่จะเรียนวิชาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง เพียงเข้าร่วมกิจกรรมตามกฎของโรงเรียนเท่านั้น โดยกำหนดจากคะแนนการสอบ O – NET ที่มีวิชาเกี่ยวกับศาสนาประมาณ 10 คะแนน ส่งผลให้ผู้เรียนจะเรียนตามกฎของโรงเรียน ไม่ให้ความสำคัญมากกว่าวิชาอื่น ๆ
2. ด้านงบประมาณพบว่า การบริหารงานงบประมาณของโรงเรียนมุ่งเน้นความเป็นอิสระ มีความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และผลงาน
3. ด้านบุคลากรพบว่า โครงการโรงเรียนวิถีพุทธไม่เป็นอุปสรรคในระดับแผน การขับเคลื่อนโครงการเดินหน้าไปได้ และสามารถประยุกต์ปรับเปลี่ยนกันได้ และสอดคล้องกันในทุกภาคส่วน
4. ด้านงานทั่วไปพบว่า สภาพปัจจุบันและปัญหาที่ไม่แตกต่างกัน แต่ผู้บริหารและคณะกรรมการสถานศึกษาร่วมมือกันช่วยกันจนเกิดผลดีในภาพรวม

รูปแบบกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สำหรับโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร ภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ 1) ด้านบุคลากร 2) ด้านงบประมาณ และ 3) ด้านวิชาการ

คำสำคัญ : กลยุทธ์การบริหาร, โรงเรียนวิถีพุทธ, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา

Abstract

The objectives of this research were to study: 1) managerial strategies of Buddhist schools under the secondary educational service area office 1, Bangkok 2) study to compare the opinions of principals and heads of learning, teachers and school management committees on managerial strategies of Buddhist schools under the secondary educational service area office 1, Bangkok and 3) the recommendations and strategies proposed model for managerial strategies of Buddhist schools under the secondary educational service area office 1, Bangkok. It was descriptive research.

The research results :

Managerial strategies of Buddhist schools under the secondary educational service area office 1, Bangkok, overall average is in "High" level. The averages in respective descending order are as follow: 1) academic strategies 2) general strategy 3) budget Strategy. When the separation was found that the academic strategies is in high level, next level to teaching the course in accordance with the conditions of society and the least level is to promote learners do not reach deeply wrong, budget Strategy is in "High" level, When the separation was found that the budget supports Buddhist activities is in highest level, followed by focus on government policy to support the Buddhist school and the least is the budget to hire a teacher for specific expertise.

The opinion about managerial strategies of Buddhist schools, personnel opinion is in high level, When the separation was found that Strategies to encourage teachers with expertise and advanced skills is in highest level, next to promoting teachers' skills in the pecking dental courses in Buddhism, the least level is strategy of motivating teachers to teach the course and development personnel with knowledge of the religious order.

Problems and obstacles to the development managerial strategies of Buddhist schools:

1. Academic problems and obstacles found that Buddhist learning system in Buddhist schools, students are not interested in learning about Buddhism seriously, students attended by the school's rules. Determined by the rate of the O - NET is about 10 points on religious subjects, the students will learn the rules of the school, not given priority over other subjects.

2. The problems and obstacles in budget found that the management of the school budget oriented independence, agility, transparency, accountability and focus on achievement and performance.

3. personnel problems and obstacles found that Buddhist schools is not an obstacle in the plan, the project is moving forward and can be application compatibility in all sectors.

4. The general problems and obstacles found that current problems and obstacles is not differ. However, administrators and school board work together to help each other until well as good results as a whole.

Model of managerial strategies of Buddhist schools under the secondary educational service area office 1, Bangkok, overall average is in "High" level. The averages in respective descending order are as follow: 1) model of managerial strategies in personnel 2) model of managerial strategies in budget and 3) model of managerial strategies in academic.

Keywords : Managerial Strategies, Buddhist Schools, The Secondary Educational Service Area Office

บทนำ

การศึกษาในอดีตของไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพราะในอดีตมี "บ้าน วัด วัง" เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน ส่วนใหญ่จะศึกษาในวัดเป็นฐานที่อิงอาศัยอุดมคติและความเชื่อในพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญเป็นการจัดการศึกษาตามจารีตแบบพุทธศาสนาหลังจากที่ปฏิรูปการศึกษาตามแนวตะวันตกจนกระทั่งมีรูปแบบดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมโดยผ่านจารีตวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กันกับวิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของสังคมไทยเหมือนในอดีตได้ถูกลดทอนและหายไปจนแทบจะหมดสิ้น ทั้งที่การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคน อันเป็นทรัพยากร

มนุษย์ที่สำคัญที่สุดของประเทศ เพื่อให้มีความรู้ความสามารถ ความชาญฉลาด เป็นคนเก่ง ดี มีคุณธรรม มีร่างกายแข็งแรง พร้อมทั้งจะเป็นรากฐานของชีวิตให้ก้าวไปสู่สังคมและโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษาตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ในมาตรา 4 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธว่าเป็นโรงเรียนรูปแบบหนึ่งในจำนวน 5 รูปแบบที่ประกอบด้วย 1) โรงเรียนวิถีพุทธ 2) โรงเรียนในกำกับของรัฐ 3) โรงเรียนสองภาษา 4) โรงเรียนสำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษ 5) โรงเรียนต้นแบบการใช้

เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เพื่อการพัฒนาผู้เรียนสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างมีประสิทธิภาพครบวงจรและสอดคล้องกับจุดการพัฒนาของประเทศ [1] ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 8 ได้กล่าวถึงหลักในการจัดการศึกษาไว้ว่า (1) การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา สาระสำคัญในข้อแรกนั้น คือ เป็นการศึกษาตลอดชีวิต คือ คนไทยจะเรียนกันได้ตลอดทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบ เพื่อจะได้ใช้หลักธรรมที่มีอยู่ในพระพุทธานุศาสน์ไปใช้กับการประกอบการเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา ภาษิตที่ว่า “ความรู้ คู่คุณธรรม” 1) ต้องโปร่งใส (Transparency) 2) ต้องมีเจ้าภาพรับผิดชอบ (Accountability) 3) การมีส่วนร่วม (Participation) [2] การบริหารที่ดีและการประสบความสำเร็จในอนาคต จะต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษา การบริหารเชิงกลยุทธ์ เพราะโลกแห่งการบริหารมีความสลับซับซ้อน และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งจะต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงนั้น ถ้าผู้บริหารขาดความชำนาญในการกำหนดกลยุทธ์และการปฏิบัติตามกลยุทธ์ จำทำให้ไม่สามารถพัฒนาองค์กรให้บรรลุเป้าหมายได้ ผู้บริหารในระดับองค์กรต่าง ๆ จึงต้องให้ความสำคัญเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อในการกำหนดกลยุทธ์ และกระบวนการวางแผนกลยุทธ์ที่มีรูปแบบ” [3]

กลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ สำหรับโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร ตระหนักถึงหลักพุทธธรรมหรือพุทธศาสนา ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติที่เน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริง มีแนวทางการฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มั่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อม ๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน ซึ่งพุทธธรรมมีกรอบการพัฒนา

หลักเป็นระบบการศึกษา 3 ประการ คือ “ไตรสิกขา” คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกทั้งมีความยากง่ายตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบ” [4]

การบริหารงานโรงเรียนวิถิพุทธผู้บริหารจะต้องมีคุณลักษณะที่ดีมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีมีพรหมวิหารธรรมประจำใจ มีความซื่อสัตย์ จริใจในการทำงาน มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือและศรัทธาในพระพุทธานุศาสน์ แผนกลยุทธ์โดยมีหลักพุทธธรรมฐาน จะเป็นการบริหารที่สมบูรณ์สอดคล้องกับหลักสากลที่มีหลักธรรมมาภิบาล เป็นฐาน จะส่งผลให้ผู้เรียนมีภูมิคุ้มกัน และมีองค์ความรู้คู่คุณธรรมอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษากลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร
2. เปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาและหัวหน้ากลุ่มสาระ การเรียนรู้ ครูผู้สอน และคณะกรรมการบริหารสถานศึกษา ที่มีต่อกลยุทธ์การบริหารโรงเรียน วิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร ตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. ศึกษาปัญหาข้อเสนอแนะและการนำเสนอรูปแบบกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ สำหรับโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษากลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหาร หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ ครู เจ้าหน้าที่และคณะกรรมการบริหารโรงเรียน ประมาณ 400 คน ด้วยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงตามวิธีการของ ทาโร ยามาเน (Taro Yamane) [5]

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ โรงเรียนวิถีสฤต ในเขตพื้นที่การศึกษาระดับมัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร โดยจะเลือกแบบเจาะจง 4 โรงเรียน ประกอบด้วย

- 1) โรงเรียนขนาดเล็ก ที่มีนักเรียนประมาณ 499 คน
- 2) โรงเรียนขนาดกลาง มีนักเรียนประมาณ 500 – 1,499 คน
- 3) โรงเรียนขนาดใหญ่มีนักเรียนประมาณ 1500 – 2,499 คน
- 4) โรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ มีนักเรียนตั้งแต่ 2,500 คนขึ้นไป

ผู้วิจัยเลือกแบบเจาะจงขนาดละ 1 โรงเรียน ประกอบด้วย

- 1) โรงเรียนสวนอนันต์ เป็นตัวแทนโรงเรียนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ ณ แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร (จำนวน 41 คน)
- 2) โรงเรียนวัดประดู่ในทรงธรรม ตั้งอยู่ ณ 1160 ซอยเพชรเกษม 15 แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร (จำนวน 61 คน)
- 3) โรงเรียนที่ปังกกรวิทยาพัฒนา (ทวีวัฒนา) ในพระราชูปถัมภ์ฯ เป็นตัวแทนโรงเรียนขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ ณ แขวงทวีวัฒนา เขตทวีวัฒนา (จำนวน 120 คน)
- 4) โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล เป็นตัวแทนโรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ ตั้งอยู่ ณ แขวงทวีวัฒนา เขตทวีวัฒนา (จำนวน 153 คน)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน คือ 1) ด้านวิชาการ 2) ด้านบุคลากร 3) ด้านงบประมาณ 4) ด้านงานทั่วไป และการเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคลต่างกัน แบบสอบถามจะมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

5 หมายถึง เห็นด้วยกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน มากที่สุด

4 หมายถึง เห็นด้วยกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน มาก

3 หมายถึง เห็นด้วยกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน ปานกลาง

2 หมายถึง เห็นด้วยกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน น้อย

1 หมายถึง เห็นด้วยกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน น้อยที่สุด

การแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดเกณฑ์ ดังนี้

4.50 – 5.00 เห็นด้วยกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน มากที่สุด

3.50 – 4.49 เห็นด้วยกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน มาก

2.50 – 3.49 เห็นด้วยกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน ปานกลาง

1.50 – 2.49 เห็นด้วยกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน น้อย

1.00 – 1.49 เห็นด้วยกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีสฤต 4 ด้าน น้อยที่สุด [6]

ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถาม ได้บอกถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของผู้ตอบแบบสอบถาม กลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สำหรับโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัย แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) กำหนดการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) โดยการนำเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อหาความเที่ยงตรงของข้อมูล (IOC) จำนวน 5 รูป/คน นำเสนอในรูปแบบของตารางประกอบด้วยค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และข้อเสนอแนะจากคำถามปลายเปิด วิเคราะห์เนื้อหาสาระประเด็นสำคัญ แล้วนำเสนอเป็นการเขียนแบบความเรียง

ขั้นตอนที่ 3 การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการ สัมภาษณ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ (Interview) การจัดสนทนากลุ่ม (Focus group) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) นำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 367 คน พบว่า เพศหญิง 204 จำนวนคน คิดเป็น

ร้อยละ 55.6 เพศชาย 163 คน คิดเป็นร้อยละ 44.4 อายุพบว่า ผู้มีอายุระหว่าง 25 – 30 ปี จำนวน 114 คิดเป็นร้อยละ 31.1 รองลงมาคือ 31 – 40 ปี 93 คน คิดเป็นร้อยละ 25.3 สุดท้ายคือ อายุเท่ากับ 41-51 และ 52 ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 21.8 เท่ากัน ระดับการศึกษาพบว่า ผู้จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจำนวน 219 คน คิดเป็นร้อยละ 59.7 รองลงมามีระดับปริญญาโท จำนวน 103 คน คิดเป็นร้อยละ 28.1 และน้อยที่สุดคือ จบการศึกษาระดับปริญญาเอก จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 4.6 ระยะเวลาการทำงานพบว่า มากที่สุดคือ 16 ปีขึ้นไปจำนวน 121 คน คิดเป็นร้อยละ 33.0 รองลงมา 1-5 ปี จำนวน 119 คิดเป็นร้อยละ 32.4 และน้อยที่สุดคือ 11-15 จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 7.1 ด้านรายได้/ต่อเดือนพบว่า ผู้มีรายได้ตั้งแต่ 16,000 – 21,000 บาท มากที่สุดจำนวน 139 คิดเป็นร้อยละ 37.9 รองลงมาคือมีรายได้ตั้งแต่ 35,000 บาทขึ้นไป จำนวน 83 คิดเป็นร้อยละ 22.6 และน้อยที่สุดคือ ผู้มีรายได้ 5,000-10,000 บาท/เดือน คิดเป็นร้อยละ 5.4 เกี่ยวกับความรู้ทางธรรมศึกษาพบว่า ผู้จบการศึกษาระดับธรรมศึกษาชั้นตรีมากที่สุด จำนวน 221 คิดเป็นร้อยละ 60.2 รองลงมาคือ จบธรรมศึกษาชั้นโท จำนวน 82 คนคิดเป็นร้อยละ 22.3 และน้อยที่สุดคือจบธรรมศึกษาชั้นเอกจำนวน 64 คน คิดเป็นร้อยละ 17.4 ตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบันพบว่า มากที่สุดเป็นครูประจำชั้น จำนวน 264 คิดเป็นร้อยละ 71.9 รองลงมาเป็นผู้บริหาร จำนวน 58 คน คิดเป็นร้อยละ 15.8 และน้อยที่สุด คือ กรรมการสถานศึกษา จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5 ขนาดโรงเรียนพบว่า มากที่สุดคือ โรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ จำนวน 151 คน คิดเป็นร้อยละ 41.2 รองลงมาโรงเรียนขนาดใหญ่ จำนวน 120 คน คิดเป็นร้อยละ 32.7 และน้อยที่สุด คือ โรงเรียนขนาดเล็ก จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 10.7

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร สรุปได้ว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านวิชาการอยู่ในระดับมาก รองลงมา

คือ ด้านงานทั่วไป และน้อยที่สุดคือ ด้านงบประมาณ เมื่อแยกเป็นรายด้านพบว่า มากที่สุด คือ ด้านวิชาการ เกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนาให้สอดคล้องหลักสูตรแกนกลาง รองลงมาคือ การเรียนการสอนตามหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และน้อยที่สุด คือ การส่งเสริมผู้เรียนไม่เข้าถึงหลักสูตรอย่างลึกซึ้ง ด้านงบประมาณพบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อแยกเป็นรายข้อพบว่า การกำหนดงบประมาณสนับสนุนการจัดกิจกรรมเชิงพุทธ อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ การให้ความสำคัญต่อนโยบายรัฐในการสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ และน้อยที่สุด คือ การกำหนดงบประมาณเพื่อจ้างครูพิเศษที่เชี่ยวชาญเฉพาะทางความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านบุคลากรพบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อแยกเป็นรายข้อ พบว่ามากที่สุด คือ กลยุทธ์การส่งเสริมให้ครูมีความเชี่ยวชาญและมีทักษะที่ทันสมัย รองลงมา คือ การส่งเสริมครูให้มีทักษะในการทำกิจกรรมรายวิชาพระพุทธศาสนา และที่น้อยที่สุด คือ กลยุทธ์การสร้างแรงจูงใจในการสอนตามรายวิชาของครู และการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถทางด้านศาสนาตามลำดับ ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร ด้านงานทั่วไปพบว่าอยู่ในระดับมาก เมื่อแยกเป็นรายข้อ พบว่า มากที่สุด คือ การปรับปรุงภูมิทัศน์ของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง รองลงมาคือ การปรับปรุงอาคารเรียนอย่างต่อเนื่อง และน้อยที่สุด คือ การเสริมสร้างมาตรฐานวัสดุอุปกรณ์ด้านไอทีทัศน์อย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลเกี่ยวกับระยะเวลาการทำงานในตำแหน่งปัจจุบันเป็นรายคู่พบว่า มีความแตกต่างกัน และได้ทดสอบความแตกต่างเป็นรายคู่ด้วยวิธีของเชฟเฟ (Scheffe) จำนวน 2 คู่ ได้แก่ ผู้มีระยะเวลาการทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน 11-15 ปี กับผู้มีระยะเวลาการทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน 1-5 ปี

และระยะเวลาการทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน 11-15 ระยะเวลาการทำงานในตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน 6-10 ปี และ 1-5 ปี ผลการการเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลด้านรายได้/ต่อเดือน พบว่า ไม่มี ความแตกต่างกัน แต่การเปรียบเทียบเป็นรายข้อกลับพบว่า มีความแตกต่างกัน จำนวน 1 รายการ ได้แก่ ด้านวิชาการ จึงสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่กำหนดไว้ และความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลด้านระยะเวลาการทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน เป็นรายคู่ด้วยวิธีของเชฟเฟ (Scheffe พบว่า มีความแตกต่างกันจำนวน 2 คู่ คือ ผู้มีรายได้/ต่อเดือนตั้งแต่ 26,000 – 30,000 บาท มากกว่าผู้มีรายได้ มากกว่า 35,000 บาทขึ้นไป และผู้มีรายได้/เดือนตั้งแต่ 22,000 – 25,000บาท และการเปรียบเทียบความแตกต่าง จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลด้านความรู้เกี่ยวกับธรรม พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันทั้งภาพรวมและรายข้อ จึงไม่สอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่กำหนดไว้ และการเปรียบเทียบความแตกต่างของความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลด้านตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันทั้งภาพรวมและรายข้อ จึงไม่สอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่กำหนดไว้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการวิจัยพบว่าปัญหาอุปสรรคต่อการพัฒนากลยุทธ์การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ 4 ด้าน คือ 1) ด้านวิชาการ 2) ด้านงบประมาณ 3) ด้านบุคลากร 4) ด้านทั่วไป สรุปว่า

1. สภาพปัจจุบันและปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่องานวิชาการพบว่า ระบบการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาสำหรับโรงเรียนในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ นักเรียนไม่สนใจที่จะเรียนวิชาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง เพียงเข้าร่วมกิจกรรมตามกฎของโรงเรียนเท่านั้น โดยกำหนดจากคะแนนการสอบ O-NET ที่มีวิชาเกี่ยวกับศาสนาประมาณ 10 คะแนน ส่งผลให้ผู้เรียนจะเรียนตามกฎของโรงเรียน ไม่ให้ความสำคัญมากกว่าวิชาอื่น ๆ

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาที่เป็นอุปสรรค
ด้านงบประมาณพบว่า การบริหารงานงบประมาณของ
โรงเรียนมุ่งเน้นความเป็นอิสระ มีความคล่องตัว
โปร่งใส ตรวจสอบได้ มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และผลงาน

3. สภาพปัจจุบันและปัญหาเกี่ยวกับงาน
บุคลากรพบว่า โครงการโรงเรียนวิถีพุทธไม่เป็น
อุปสรรคในระดับแผน การขับเคลื่อนโครงการเดินหน้า
ไปได้ และสามารถประยุกต์ปรับเปลี่ยนกันได้
เพื่อความเหมาะสม และสอดคล้องกันในทุกภาคส่วน

4. สภาพปัจจุบันและปัญหาด้านงานทั่วไป
พบว่า สภาพปัจจุบันและปัญหาที่ไม่แตกต่างกัน
ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากรและงานทั่วไป
แต่ผู้บริหารและคณะกรรมการสถานศึกษาร่วมมือกัน
ช่วยกันจนเกิดผลดีในภาพรวม

แยกเป็นพื้นที่สรุปได้ว่า

1) โรงเรียนสวนอนันต์ (1) ด้านวิชาการ
พบว่า วิชาพระพุทธศาสนาสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ
นักเรียนไม่สนใจ และให้ความสำคัญน้อย (2) ด้าน
งบประมาณพบว่าไม่มีการสนับสนุนจากรัฐ
โรงเรียนจัดหาเอง (3) ด้านบุคลากรไม่สอดคล้องกับ
ระบบแต่มีครูพระมาช่วยสอน (4) ด้านงานทั่วไป
หยุดชะงักโครงการต่าง ๆ ไม่ก้าวหน้า อาคารสถานที่
ไม่อาจสร้างเพื่อตอบสนองโครงการโรงเรียนวิถีพุทธได้
เพราะพื้นที่จำกัด

2) โรงเรียนวัดประดู่ในทรงธรรม (1) ด้าน
วิชาการพบว่ามีการวางกลยุทธ์และกำหนดเป้าหมาย
เพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรม โรงเรียนดำเนินงานลักษณะ
3 ประสาน คือ ชุมชน วัด และหน่วยราชการ โดยใช้
โรงเรียนเป็นศูนย์กลางและเป็นฐานในการขับเคลื่อน
(2) ด้านงบประมาณพบว่า โรงเรียนจัดหางบประมาณ
มาดำเนินการเอง โดยขอความร่วมมือจากชุมชนและ
ท้องถิ่น (3) งานด้านบุคลากร พบว่ามีการพัฒนา
ศักยภาพและทักษะด้านต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพได้
มาตรฐาน (4) ด้านงานทั่วไปพบว่า มีการจัดโครงการ
ค่ายคุณธรรมจริยธรรมประจำปี และส่งเสริมครูให้เข้า
รับการฝึกอบรมด้านคุณธรรมจริยธรรม

3) โรงเรียนที่ปังกรวิทยาพัฒน์ (ทวีวัฒนา)
ในพระราชาูปถัมภ์ พบว่า (1) โรงเรียนมีการสอนวิชาการ
ให้สอดคล้องกับระบบคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้
สอดคล้องกับโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ (2) ด้าน
งบประมาณพบว่า ไม่มีงบประมาณที่สนับสนุนโครงการ
โรงเรียนต้องก้าวไปอย่างช้า ๆ เพราะไม่มีงบที่รองรับ
โครงการ (3) งานบุคลากรพบว่า โรงเรียนประสบ
ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรไม่มีทักษะและประสบการณ์
เพื่อสอนวิชาด้านศาสนาที่มีคุณภาพอย่างเหมาะสม
(4) ด้านงานทั่วไปพบว่า โรงเรียนใช้อาคารสถานที่
ของโรงเรียนที่มีอยู่ปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกัน

4) โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา
พุทธมณฑลพบว่า (1) งานด้านวิชาการที่โรงเรียน
ทำอยู่ เป็นการจัดหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้
เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร และ
บูรณาการให้สอดคล้องกับหลักสูตรพร้อมการพัฒนา
สอดคล้องกับสภาพสังคม เพื่อให้โครงการอยู่ได้อย่าง
ยั่งยืน (2) ด้านงบประมาณโรงเรียนใช้งบอุดหนุน
ในการขับเคลื่อนเพื่อให้งานดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง
(3) งานบุคลากรพบว่า มีการปรับประยุกต์ปรับเปลี่ยน
กันได้ เพื่อความเหมาะสม และสอดคล้องกันในทุกภาคส่วน
(4) ด้านงานทั่วไปพบว่า ได้ปรับประยุกต์
งานต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับงาน ด้านวิชาการ
งบประมาณ บุคลากรอย่างเป็นระบบ

รูปแบบกลยุทธ์การบริหารโรงเรียน
วิถีพุทธ สำหรับโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่
การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 กรุงเทพมหานคร
ภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็น
รายด้านพบว่า ด้านด้านบุคลากรอยู่ในอันดับที่ 1
รองลงมา คือ ด้านงบประมาณ และน้อยที่สุด คือ
กลยุทธ์ด้านวิชาการมี และแยกเป็นรายละเอียด
ได้ ดังนี้ 1) การจัดพิธีให้นักเรียนแสดงตนเป็น
พุทธมามกะและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เช่น
การจัดกิจกรรมเข้าค่ายพุทธบุตร 2) การจัดการเรียนรู้
โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขา
ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1.1 จากการวิจัย พบว่า การส่งเสริมโรงเรียนวิถีพุทธของวัดและพระสงฆ์ จากความคิดเห็นของกลุ่มประชากรที่มีต่อบทบาทของคณะสงฆ์ในการส่งเสริมโรงเรียนวิถีพุทธว่า วัดโดยการนำของคณะระดับแกนนำหรือผู้บริหารควรเป็นศูนย์กลางการส่งเสริมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธอย่างเต็มรูปแบบ ต้องระดมทั้งทรัพยากรบุคคลและทรัพย์สิน ตั้งกองทุนพัฒนาบุคลากรระดับแกนนำและระดับปฏิบัติการเชิงรุก สร้างเครือข่ายโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สร้างห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม เป็นแหล่งบำบัดยาเสพติด และรัฐควรเข้ามามีส่วนในการจัดการด้านแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา โดยส่งเสริมให้วัดแต่ละวัดจัดแหล่งเรียนรู้ทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นให้สอดคล้องกับท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างเป็นระบบและระเบียบ โดยสนับสนุนด้านงบประมาณอย่างเป็นรูปธรรม เช่น โครงการสร้างห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน ไม่ใหญ่โตแต่พอเหมาะแก่ชุมชนและสังคมท้องถิ่น

1.2 จากการวิจัย พบว่า ด้านวิชาการรัฐและคณะสงฆ์ควรมีนโยบายให้ความรู้กับพระสงฆ์ที่มีหน้าที่ในด้านนี้อย่างถูกต้องและควรกำหนดเป็นหลักสูตรอบรมทั้งระยะยาวและระยะสั้น พร้อมทั้งควรให้มีผู้เชี่ยวชาญทางด้านนี้อีกหนึ่งตำแหน่งภายในวัดแต่ละวัดเพื่อดูแลโครงการโรงเรียนวิถีพุทธในพื้นที่อย่างใกล้ชิดและพัฒนาโครงการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกับสถานศึกษาอย่างบูรณาการและต่อเนื่อง

1.3 จากการวิจัย พบว่า ด้านงบประมาณรัฐและคณะสงฆ์ควรจัดการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธให้สอดคล้องกันกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และจัดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธให้ครอบคลุมถึงระดับอุดมศึกษา จะสามารถแก้ปัญหาสังคมในชาติได้ในทุกระดับ

1.4 จากการวิจัย พบว่า ด้านบุคลากรรัฐควรมีนโยบายให้กับพระสงฆ์โดยผ่านกรมการมหาเถรสมาคมโดยให้เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ในระดับพระสังฆาธิการว่า จะต้องมีบทบาทและหน้าที่เป็นที่ปรึกษาขององค์กรบริหารในระดับจังหวัดและตำบล มีหน้าที่เทียบเท่ากับประธานองค์กรนั้น ๆ และสามารถออกเสียงยับยั้ง และคัดค้านได้ในเรื่องที่เห็นว่าควรหรือไม่ควร หรือว่าเรื่องและนโยบายที่ขัดกับ ศีลธรรมและจริยธรรมเป็นต้นว่า โรงเรียนใดมีนักเรียนเกเรและผลการเรียนไม่ดี พระสงฆ์ควรเข้ามาบทบาทเพื่อสร้างความเจริญทางศีลธรรมผ่านโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ จะเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้สังคมและชุมชน โดยสถาบันศาสนามีส่วนพัฒนาสังคมอย่างเป็นระบบ

1.5 จากผลการวิจัย รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนได้เห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ เพราะโครงการโรงเรียนวิถีพุทธทำให้นักเรียนเห็นประโยชน์คุณค่าและความสำคัญในการนับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น สามารถแก้ปัญหาเยาวชนของชาติได้อย่างดีและปัญหาสังคมในด้านอื่น ๆ และโรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนทั่วไปที่สอนตามปกติ แต่เน้นถึงคุณธรรมและจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา อย่างเป็นระบบ จึงทำให้นักเรียนสามารถเข้าถึงหลักคำสอนได้อย่างถูกต้องและลึกซึ้ง เป็นคนดีมีคุณธรรม เป็นคนฉลาดและมีคุณธรรมอย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำวิจัยลักษณะนี้ให้ครบในทุกจังหวัดของประเทศไทยเพื่อเปรียบเทียบถึงผลการดำเนินงานด้านโรงเรียนวิถีพุทธว่าในแต่ละพื้นที่ประสบปัญหาหรือเกิดผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด

2.2 ควรทำวิจัยถึงรูปแบบการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธกับการลดปัญหาความรุนแรงในโรงเรียน ว่า โรงเรียนวิถีพุทธในระดับอาชีวศึกษาว่าสามารถแก้ปัญหาเด็กนักเรียนดีกันได้หรือจริงหรือไม่

เอกสารอ้างอิง

- [1] สมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ (เกี่ยว อุปเสโน ป.ธ.9). **โรงเรียนวิถิปุทธเพื่อสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2547.
- [2] พระมหาถาวร ขนฺติธมฺโม. **“บทบาทของพระสงฆ์และวัดต่อการส่งเสริมโรงเรียนวิถิปุทธเพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหา”**. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.
- [3] ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ. **การบริหารเชิงกลยุทธ์และกรณีศึกษา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร. 2542.
- [4] กระทรวงศึกษาธิการ. **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิปุทธ**. กรุงเทพฯ : อุดมการพิมพ์. 2547.
- [5] Taro Yamane. **Statistic: An Introductory Analysis**. Tokyo: Harper International Edition. 1970.
- [6] ชูศรี วงศ์รัตน์. **เทคนิคการใช้สถิติเพื่อการวิจัย**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: เทพเนรมิต, 2541.